
UOT 792(4/9)

İlham Qazızadə
sənətsüənəşliş üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutu
(Azərbaycan)
nigarqazizade@gmail.com

1980-ci İLLƏRDƏ AZƏRBAYCAN AKADEMİK DRAM TEATRINDA XARİCİ DRAMATURGIYANIN SƏHNƏ YOZUMU

Xülasə. Dünyada elə hadisələr baş verir ki, onlar həyatın adi inkişaf axarını pozur, ona öz təsirini göstərir. Belə bir kəlam mövcuddur: «Toplar guruldayarkən, ilham pərisi susur»: Lakin ikinci dünya müharibəsi illərində (1941–1945) topların gurultusu ilham pərisini susdura bilməmişdir. Müharibənin dəhşətli hadisələri fonunda teatr sənəti də zamanla ayaqlaşaraq, öz sözünü dedi. Həmin dövrün hadisələrindən bəhs edən L.Frankın «Yad adam» və T.Uilyamsın «Şüşə heyvanxana» pyesləri Azərbaycan Akademik Dram Teatrında keçən əsrin 80-ci illərinin birinci yarısında səhnə həllərini tapdılar. Bu pyeslərin teatrımızda quruluşları səhnə sənətimizin potensial imkanlarını aşkarlamaqla yanaşı, teatr ictimaiyyətimizin günbəgün artan estetik tələbatını ödəmək sahəsində də səmərəli iş gördüyünü bir daha sübuta yetirdi.

Açar sözlər: dramaturgiya, yaradıcı heyət, aktyor, tərtibat, ana xətt

Giriş. Keçən əsrin ikinci yarısında dünyanın məşhur dramaturqları da əsərlərində zamanın müxtəlif səpkili problemlərini araşdırır, hər biri günün vacib məsələlərinə özünəməxsus yanaşırdılar. Azərbaycan Akademik Teatrı da görkəmli alman dramaturqu Leonqard Frankın «Yad adam» pyesi üzərində yaradıcılıq işi apararkən dövrün həllini gözləyən problemlərini diqqət mərkəzinə çəkməyə çalışmışdı [1]. Quruluşun yaradıcı heyəti dramaturji materiala istinad edərək, ötən əsr boyu faşizmin törətdiyi faciəni, onun fəlakətlərinin aqibətini, insanların şüurunda oyatdığı hərc-mərcliyi aşkarlamağa səy göstərmişdi. Quruluşun həm rejissoru O.Qurbanov, həm də rəssamı N.Fətullayev qarşılarına qoyduqları məqsədlərinə vahid mövqedən yanaşaraq, tərtibatın hər bir detalında da müharibə təhlükəsinin heç də aradan qaldırılmadığı fikrini yürüdükdülər. Odur ki, tamaşanın tərtibatında nəzərə çarpan səhnənin sağ və sol tərəfində verilən hərbi dəbilqələr birinci və ikinci dünya müharibəsinə işarədir. Üçüncü dəbilqə isə yeni müharibə təhlükəsinin rəmzini

verir. Tamaşa boyu üçüncü dəbilqənin şaquli istiqamətində yerdəyişməsi ilə üçüncü dünya müharibəsi təhlükəsinin bəşəriyyətin daim üzərində olduğuna işarə edilir. Göründüyü kimi bədii tərtibat ümumilikdə rejissor və rəssam işini, onların qarşılarına qoyduqları fikri tamamlamağa xidmət göstərir. Quruluşun bu tərtibatı [2] fonunda pulun insan səadətində, onun keyfiyyətlərinin büruzə çıxarılmasında oynadığı fəlsəfi həlli göstərilirdi. Pulun insanın xoşbəxtliyində başlıca amil olmadığı tamaşa boyu vurğulanırdı. Pyesin əsas iştirakçılarının aqibətləri də bu konsepsiyanın obyektivliyini təsdiqləyirdi. Pul müxtəlif dünyagörüşlü insanların üç nəslinin timsalında özünün dramatik həllini tapırdı. Bu üç nəslin birinci dəstəsinə Ruqrex və Sofi Lizal aiddirlər. Onlar əsl insani səadəti pulda görmürlər. Bu qrupun əksinə olaraq, Qoca, Amaliya, polis komissarı isə pulu insan həyatının əsas amili sayırlar. Qadın, Eduard və Çolaq pulsuz həyatın mənasız keçdiyi fikrindədirlər.

Əsas materialının şərhı. Qoca rolunun ifaçısı M.Mirzəyev obrazın simasında nəyin bahasına olursa-olsun böyük məbləğdə qazanc əldə etmək ehtirası ilə yaşayır. O, 1933-cü ildə Hitlerin hakimiyyətə çıxdığı gündən nasional-sosialistlərin əsas siyasi mahiyyətini tam dərəcədə anlamamasa da pul qazanmaq xatirinə bu partiyanın konsepsiyasına xidmət göstərir. Aktyor Qocanın həyat amalını çılğın, temperamentli testləri ilə aşkarlayırdı. Hətta müharibədən sonra da müharibənin acısını dadmış bir adam olduğuna baxmayaraq, nəvəsi Valterlə birlikdə hərbi sifariş aldıqda da sevincinin həddi-hüdudu olmadığı aydın görünürdü. Hiss edilirdi ki, o tarixin bəd gedişindən lazımı nəticə çıxarmayıb.

Pyesdəki hadisələrin mərkəzində duran Ruprextdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu obrazın təbiətinə məxsus keyfiyyətləri teatrın bu yönlü rolların ifaçısı M.Dadaşovun yaradıcılıq palitrasına da çox münasib idi.

Tamaşanın proloqunda Ruprextdə silahlanmaya, müharibəyə əks mövqedən qətiyyətlə çıxış edir. O, siyasi hadisələrin inkişafında fəaldırsa, ailə-məişət məsələlərində arzusunda olduğu səadətə çatmadığından ailəsindən üz döndərir. Hətta sona yaxın obrazın siyasi xadim kimi özünü doğrultmaması yaşadığı mühitin reallığından gəldiyi aydınlaşır. Ruprextdin Qadına, Eduarda, Çolağa, oğlu Valterə köməklik göstərməsi onun təbiətən insanpərvərliyini sübuta yetirirdi.

Quruluşa rəy yazan N.Təhməzovun fikrincə, rejissor tərəfindən pyesin ana xəttinin şərhı özünü bədii baxımdan doğrultmadığı üçün hər bir aktyor rol üzərindəki işini öz müstəqil yaradıcılıq yönümündə aparırdı. Tənqidin bu səpkili kəskin münasibətinin yavaşması ilə tam dərəcədə razılaşmaq

doğru olmaz. Əvvəla, pyesdəki hadisələr mürəkkəb, keşməkeşli tarixə, obrazların yaşadıkları mühitə uyğun verilib. Digər tərəfdən isə tamaşanın ana xətti iki yöndə, həm siyasi, həm də ailə-məişət fonunda cərəyan etdiyindən gənc rejissorun bəzi hallarda məntiqi vurğunu bir qədər düzgün istiqamətə yönəltməməsi həm ümumi tamaşanın, həm də ayrı-ayrı aktyorların oyununa da öz təsirini göstərmişdi. Buna misal olaraq aktrisa Z. Atakişiyevanın Amaliyasının «məişətçiliyə», Y. Nuriyevin Eduardısının yersiz «yumora» uymasını göstərmək olar [3].

Ötən əsrin dəhşətli müharibə hadisəsindən lazımi nəticə çıxarmağı tövsiyə edən «Yad adam» pyesin Akademik Teatrımızda səhnə həlli tapması uğurlu hal kimi qeyd olunmalıdır.

Görkəmli dramaturq T. Uilyams tərəfindən qələmə alınmış «Şüşə heyvanxana» pyesinin yarandığı tarixi mərhələ çox narahat, təzadlarla əhatə olunmuş dövrə təsadüf edir. Əgər həmin illərdə Avropada alman faşizmi bir-birinin ardınca ölkələri öz qəddarlığı ilə himayəsi altına alırdısa, dünyanın digər yerlərində də zamanın başqa problemləri öz təzahürünü göstərirdi. Məhz belə problemlərdən bəhs edən əsərlərdən biri haqqında bəhs olunan «Şüşə heyvanxana» pyesidir. Əsər ilk dəfə 1944-cü ildə Nyu-Yorkda səhnə həlli tapıb [1]. Pyesin mövzusu Avropanı bürümüş fəlakətdən uzaq Amerika mühitindən götürülüb. Amanda adlı bir cənublu qadın ailəsinin güzəranını təmin etmək naminə adi səviyyəli jurnala abunəçi toplamaqla məşğul olur. Onun yeganə arzusu övladlarının gələcəyini xoşbəxt görməkdir. Lakin zəhmətkeş qadının ümidləri öz bəhrəsini vermir. Onun oğlu Tom da ailəsini atıb getmiş atası kimi öz səadətini başqa diyarda tapmaq ümidi ilə yaşayır. Qızı Laura isə Stenoqrafiya kursuna getməməsini anasından gizlədir və öz xəyal aləmində yaşamağa üstünlük verir.

1985-ci ilin 2 iyununda premyerası [2] olan tamaşanın quruluşçu rejissoru B. Osmanov bu kiçik ailə üzvlərinin taleyini səhnədə canlandırarkən maraqlı, hər bir obrazın qəlb çırpıntılarna öz oyun tərzləri ilə canlandırmağı bacaran aktyor heyəti toplamışdı. Rejissorun dəst-xəttinə münasib rəssam S. Haqverdiyeva da hadisələrin cərəyan etdiyi məkanın tərtibatını pyesin adına uyğun bir tərzdə verməyi bacarmışdı. O da qeyd edilməlidir ki, hətta iştirakçıların geyimləri də yaşadıkları mühitin əhval-ruhiyyəsini ifadə edirdi. Musiqi tərtibatçısı M. Məlikovun işi də tamaşanın elegiya xarakterinə münasib idi.

Aktrisa H. Qurbanovanın Amadası yaşadığı mühitin cansıxıcı aləmindən yaxa qurtarmağa, öz təbiətinə uyğun saf, şəffaf həyata qovuşmaq arzusu

ilə yaşayır. O, bu mühiti özü üçün deyil, övladlarının səadəti üçün arzulayır. Obrazın həyat amalı aktrisa tərəfindən zəngin psixoloji səhnə boyaları ilə verildiyindən, bu ananın keçirdiyi həyəcan anları tamaşaçını laqeyd qoymurdu. Aktrisanın səhnədəki asta, bəzi hallarda isə addımlarını belə atarkən düşünülmüş halda etdiyi, səs tonunu əsəbi anlarda titrəyişi bu həssas qəlbli ananın keçirdiyi həyəcan hisslərini aşkarlayırdı. Hiss edilirdi ki, Amanda həyatı sevir, ondan zövq almağa can atır. Lakin özü istədiyi kimi yaşaya bilmir, yalnız keçmiş günlərini xatırlamaqla təskinlik tapır. Amanda artıq oğluna öz istəyi çərçivəsində təsir edə bilməyəcəyindən, ondan bir növ əlini üzür, əvvəl-axır atası kimi onun da baş götürüb gedəcəyini bilir. Onu ən çox narahat edən qızı Luranın taleyidir. Aktrisanın Amadası T.Uilyams dramaturgiyası üçün səciyyəvi olan zərif düşünlərlə hörülmüş ana obrazı haqda tam təsəvvür yaradırdı.

Laura obrazı mürəkkəb, psixoloji baxımdan incə işlənmiş xarakterə malikdir. Luranın azca seçilən axsaqlığı da onun qəribə taleyini, tənhalığa qapılmasına da öz təsirini göstərir. Aktrisa İ.Yusupova sırf psixoloji səpkili obraz yaratmaq yönündə xeyli əmək sərf etmişdir. Laurada real həyata bağlılıq, ondan bir gənc kimi zövq almaq həvəsi demək olar ki, yox dərəcəsindədir. O, daim öz xəyal aləmində canlandırıdığı mühitlə yaşayır, onun nə vaxt reallığa çevriləcək günü gözləmək arzusu ilə yaşayır. Aktrisanın obrazı xatirələr aləminə böyük ümidlə baxır. Rejissor da bəzi epizodlarda işıqdan istifadə edərək, Luranı Madonnaya bənzətməyə də meyllidir [1]. Qızın yaşadığı sıxıntı anları onun təkliyə, insanlara inamsızlığa sürükləyir. Belə mənəvi düşgünlük halı yaşadığı bir zamanda Luranın məktəb günlərindən xəyalında saxladığı Cim 6 ildən sonra yenidən onunla görüşür. Cimin gəlişi Amadada da qızının çoxdankı arzusunun həyata keçəcəyinə, Luranı xəyallar aləmindən qoparacağına ümid doğurur. F.Poladov Cim obrazını yaradarkən hər şeydən öncə artıq səhnəmizdə amerikanlaşdırılmış xarakterlərə münasib oxşar hərəkətlərə, hətta şit geyim formasına meyl etməməsi xoş təəssürat oyadırdı. Cimin ətrafdakıqlarla xoş münasibət yaratmaq bacarığı aktyorun obrazın xarakterini düzgün anladığını, onun həyat amalına uyğun oyun üslubu tapmasına imkan yaratmışdı. İfaçının səmimi oyunu sayəsində Laurada Cimə olan keçmiş hisslərin oyanmasını doğurur. Lakin tezliklə məlum olur ki, Cimin nişanlısı var, onunla görüşə tələsir.

Tamaşada nə vaxtsa xoşbəxt günlərin gələcəyi ümidi ilə yaşayan ailə üzvlərindən biri də Tomdur. Aktyor H.Xanızadə Tomu anasının tənələrindən

doymuş, bu yeksənək həyatdan baş götürüb qaçmaq ümidi ilə yaşayan gənci də bacısı Luranın taleyi anası Amadadan heç də az düşündürmür. Tamaşa boyu onun şairlik bacarığı bir o qədər ön plana çəkilməsə də, obrazın xaraktercə həssas şair qəlbinə malik olması nəzərə çarpır. Tom da anası, bacısı kimi yaşadığı mühitin qanunları ilə barışmır, onları rədd edir, lakin çıxış yolu tapmadığı üçün bu qəddar mühitin əhval-ruhiyyəsi ilə yaşamağa məcburdur.

Nəticə. Azərbaycan Akademik Teatrının xüsusən qərb aləminin ikinci dünya müharibəsindən sonra yaranan dramaturgiya nümunələrindən birini kiçik səhnəsində öz yaradıcılıq dəst-xəttinə uyğun tərzdə canlandırması kollektivin potensial imkanlarını aşkarlamaqla yanaşı, teatr ictimaiyyətimizin günbəgün artan tələbini ödəmək sahəsində bir daha səmərəli iş görmüş oldu.

ƏDƏBİYYAT

1. Современный зарубежный театр. М., 1969, стр. 6.
2. Azərbaycan teatr antologiyası. 2-ci cild, Bakı, 2013, səh. 68; 70.
3. Novruz Təhməzov. «Yad adam» və doğma aktyorlar. «Bakı» qəzeti, 1981, 27 mart, № 73.
4. Məryəm Əlizadə. «Şüşə heyvanxana». «Bakı» qəzeti, 1985, 9 dekabr, № 283.

Ilham Gazyzadeh (Azerbaijan)

Stage interpretation of foreign drama in the 1980s in Azerbaijan State Academic Drama Theater

Events like that happen in the world, they break the usual development of life, and affects it. There is a saying: "When guns thunder inspiration fairy keeps silent". But during the Second World War (1941–1945) the noise of the guns could not keep silence the inspiration fairy. In the background of the terrible events of the war, theater art also said its words keeping up with time. L. Frank's "A strange man" and T. Williams's "Glass Zoo" plays, which tell about the events of that period found scenic solutions in the first half of the 80s of the Azerbaijan State Academic Drama Theater. Theater staging of these plays along with to discover the potential of our stage art, once again proved to work efficiently in the field to meet the ever growing aesthetic needs of our theater community, as well.

Key words: drama, creative staff, actor, decoration, main line.

Ильхам Газизаде (Азербайджан)

**Сценическое воплощение зарубежной драматургии в
Азербайджанском Академическом Драматическом Театре в
1980-е годы**

В мире происходят такие события, которые нарушая привычный ритм жизни, оказывают на неё своё влияние. Есть такое изречение: «Когда гремят пушки, музы молчат...». Но грохот пушек в годы второй мировой войны (1941–1945 гг.) не смог заставить муз молчать. На фоне страшных событий войны театральное искусство, идя в ногу со временем, сказал своё слово. Пьесы Л.Франка «Чужой человек» и Т.Уильямса «Стеклянный зоопарк», поставленные на сцене Азербайджанского Академического Драматического Театра в первой половине 80-х годов XX века, отражают события тех страшных лет. Эти пьесы не только показали потенциальные возможности нашего сценического искусства, но и ещё раз доказали стремление удовлетворить их ещё для растущего эстетические запросы нашей театральной общественности.

Ключевые слова: драматургия, творческий состав, актер, оформление, сквозное действие.

UOT 78.03

Sehrana Kasimi
Ph.D (Art Study), Associate Professor
Institute of Architecture and Art of ANAS
(Azerbaijan)
e-mail: sekasimi@mail.ru

THE HISTORICAL CHRONOLOGY OF AZERBAIJAN MUSICAL CULTURE

Abstract. The musical history of Azerbaijan is a part of understanding of the ancient past of Azerbaijan. The universally recognized development peculiarities of Azerbaijan are grateful for the specific musical culture of the Azerbaijani people. Difficulties of studying the ancient music culture of Azerbaijan are directly related to the absence of leading sources and indirect references. Oral traditional folklore, folk song creativity, fiction and archaeological monuments are the main sources of the study the past of Azerbaijani culture. Preservation the authenticity of classical music and folk songs of Azerbaijan, the ancient ancestors of the Azerbaijani people: thousands of years before our era had a different historical effect on the Medians, the Caspians, the Albanians and other tribes.

The broad and sophisticated international trade junction of the Middle East countries certainly came to Azerbaijan. Latin and Greek inscription was discovered on Gobustan rocks at the end of the first century about Domitian's, XII Roman legion being on the shores of the Caspian Sea. The great Norwegian researcher and traveler, Tur Heyerdal in his scientific findings makes a special place for Gobustan boat descriptions and considers similarity with the Sumerian culture. He also stated that, the civilization of Arabian Sea had contacted with Gobustan.

Herodotus mentions names of the two "*satraps*" where lived Khazars between the provinces of the Achaemenids (XI and XV, where they also lived "*saklar*" (Sacs)). XV *satrap* covers the Gazakh-Ganja region of Azerbaijan, and the XI satrap covers other areas where Khazars lived.

Key words: music history, archaeological sites, classical music, ancient tribes, folklore.